

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2017.43.02>

Franciszek SOBALSKI
Marek NOWAK (autor zdjęć)
Częstochowskie Towarzystwo Naukowe

Krótką historia przemysłu Częstochowy XIX–XXI w.

Rozwój przemysłu fabrycznego w Częstochowie, którego początki przypadają na pierwszą połowę lat osiemdziesiątych XIX w., poprzedzony był przemysłem manufakturowym. Począwszy od końca lat dwudziestych XIX w., w częstochowskim przemyśle włókienniczym upowszechnił się nakład, czyli manufaktura rozproszona. Organizatorami nakładu byli kupcy prowadzący składy przędzy bawełnianej, niekiedy także lnianej. Przędza bawełniana była tu sprowadzana głównie z Anglii poprzez Wrocław i komorę celną w Herbach, a stąd przewożono ją do Częstochowy, która stanowiła jakby punkt rozdzielczy. Kupcy – składnicy przędzy stali się przedsiębiorcami, nazywanymi też często w języku urzędowym „fabrykantami”. Dostarczali oni tkaczom przędzę za gotówkę lub na kredyt, a przeważnie w zamian za gotowe wyroby, płacąc im jedynie za „wyróbek”. W ten sposób tkacze, pracując w swoich domach najczęściej z rodzinami, stali się po prostu robotnikami. W 1829 r. w Częstochowie było 4 kupców – składników przędzy bawełnianej, w 1838 r. – 12, w 1845 r. – 8, a w 1870 r. – 2. Według danych w 1835 r. w Częstochowie istniało ponad 120 warsztatów tkackich, lecz w 1847 r. ich liczba spadła do 83. Częstochowscy tkacze przenosili się niejednokrotnie do innych ośrodków przemysłu fabrycznego, na przykład do Łodzi, Tomaszowa Mazowieckiego i Żyrardowa, gdzie byli zatrudniani jako robotnicy wykwalifikowani.

Częstochowscy kupcy – składnicy przędzy skupiali także tkaczy z pobliskich, dużych ośrodków tkackich, jak Kamienica Polska, Huta Stara czy Czarny Las. W 1867 r. w Kamienicy Polskiej było 257 warsztatów tkackich, zatrudniających łącznie 514 osób, a w Hucie Starej egzystowało 110 warsztatów, w których pracowało 220 osób¹.

¹ F. Sobalski, *Manufaktury włókiennicze w Częstochowie i okolicy w XIX w.*, „Ziemia Częstochowska”, t. 32, red. M. Antoniewicz, Częstochowa 2005, s. 79–88.

W innych gałęziach przemysłu Częstochowy istniały m.in. następujące manufaktury: „Fabryka Łyżek Blasowanych i Kozików” Fryderyka Eperleina, założona w 1830 r., zatrudniająca w 1836 r. 36 osób, a w 1854 r. 25 osób; zapalczarnia Henryka Jankłowicza, istniejąca od 1868 r., zatrudniająca 10–20 osób; „Fabryka Harmonii” Emila Griesa i Wilhelma Netzla, zatrudniająca w 1879 r. 25 pracowników.

Przemysł fabryczny w Częstochowie, jak wspomniano, powstał stosunkowo późno. W przemyśle Królestwa Polskiego dominował już wtedy system fabryczny, w którym główną siłą napędową stanowiły maszyny parowe. Fakt późnego powstania przemysłu w Częstochowie wpłynął na kształt i specyfikę jego rozwoju. Po pierwsze, w częstochowskim ośrodku po części powstawały od razu duże i wielkie przedsiębiorstwa przemysłowe, zwłaszcza w przemyśle włókienniczym; po drugie, ogólnie biorąc, w częstochowskim ośrodku przemysłowym budowano zakłady o takim profilu produkcji (pod względem branżowym), jakiego nie było jeszcze gdzie indziej.

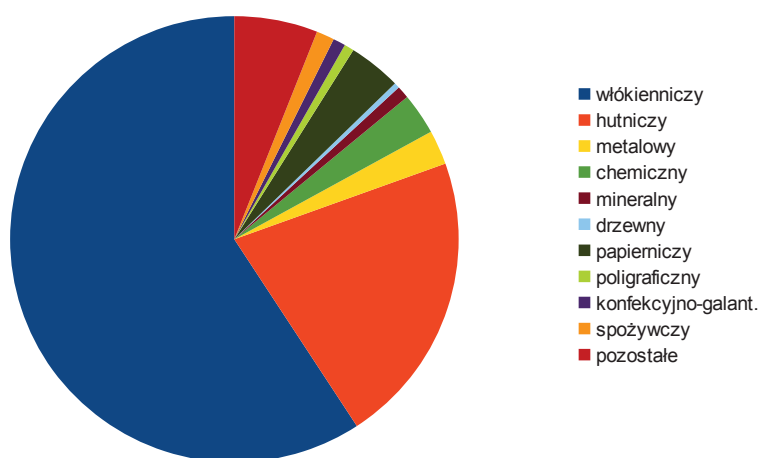
Istniały warunki sprzyjające powstaniu i rozwojowi częstochowskiego przemysłu. Ogólnokrajowe czynniki to:

1. Zniesienie granicy celnej pomiędzy Królestwem Polskim i Rosją w 1851 r.
2. Uruchomienie kolei żelaznej w 1846 r., ułatwiającej transport.
3. Uwłaszczenie chłopów w 1864 r., które stworzyło na wsi rezerwuarn taniej siły roboczej dla przemysłu.
4. Wprowadzenie cła w złocie w 1877 r. na towary sprowadzane z zagranicy, co faktycznie podniosło opłaty celne o 30–50%. Miało ono na celu ochronę przemysłu krajowego. Częstochowa posiadała dogodne warunki lokalne dla rozwoju przemysłu. Należy tu wskazać na rzekę Wartę z dopływami – Konopki, Kucelinki i Stradomki, tworzącymi częstochowski węzeł wodny; bogate pokłady rudy żelaza w okolicach miasta, a także złoża kamienia wapiennego i gliny nadającej się do wyrobów ceramicznych; linię kolejową warszawsko-wiedeńską; bliskość zagłębia węglowego; obfitość i taniość siły roboczej. Na początku XX w. ceny gruntów na terenie Częstochowy w porównaniu z cenami w Łodzi i Sosnowcu kształtowały się na poziomie jak 1:4 i 1:2, a więc były stosunkowo bardzo niskie.

Wymienione tu czynniki i okoliczności musiały zachęcać przemysłowców do inwestowania w częstochowskim ośrodku. W tej sytuacji, po wprowadzeniu wspomnianego już wysokiego cła wwozowego na towary zagraniczne, do częstochowskiego ośrodka przemysłowego zaczęły napływać kapitały zachodnioeuropejskie: francuski, francusko-belgijski i niemiecki. Wraz z nimi napływały także nowoczesna technika i technologie, które były wdrażane w powstających zakładach.

W latach 1882–1913 ogólna liczba zakładów przemysłowych w Częstochowie wzrosła z 17 do 94, tj. ponad 5-krotnie, a liczba robotników z około 700 do 19 218, czyli ponad 27 razy. Natomiast globalna wartość produkcji częstochow-

skiego przemysłu w tym okresie zwiększyła się z ok. 700 tys. do 35 048 tys. rubli, tj. ponad 50-krotnie. W 1913 r. procentowy udział poszczególnych gałęzi przemysłu w ogólnej wartości produkcji częstochowskiego ośrodka przedstawiał się następująco: przemysł włókienniczy – 59,2%, hutniczy – 21,3%, metalowy – 2,5%, chemiczny – 3%, mineralny – 0,9%, drzewny – 0,4%, papierniczy – 3,8%, poligraficzny – 0,7%, konfekcyjno-galanteryjny – 0,9%, spożywczy – 1,3%, oraz pozostałe 6%.

Ryc. 1. Struktura branżowa częstochowskiego ośrodka przemysłowego

Powyższe zestawienie wskazuje, z jednej strony, na wielobranżowość częstochowskiego ośrodka przemysłowego, z drugiej – na dominację w nim działów przemysłu włókienniczego i hutniczego. Ich łączna wartość produkcji bowiem stanowiła 80,5% globalnej wartości produkcji ośrodka częstochowskiego. Pod względem wartości produkcji przemysłowej Częstochowa lokowała się wtedy na trzecim, po Łodzi i Warszawie, miejscu w Królestwie Polskim².

W przemyśle Częstochowy widoczna była duża koncentracja produkcji. Istniało tu 6 wielkich przedsiębiorstw, w których zatrudnienie przekraczało 1 tysiąc pracowników, i 14 przedsiębiorstw, zatrudniających od 100 do 500 pracowników, a mianowicie: Towarzystwo Przędzalnicze „La Czenstochovienne” (Zakład Jutowy – 1524 robotników i Zakład Bawełniany – 3868 robotników, razem 5392 robotników), Częstochowskie Zakłady WYROBÓW Włókienniczych „Stradom” (dawniej B-cia Goldstein, Oderfeld i Oppenheim – 2356 robotników), Przędzalnia i Tkalnia Juty „Warta” (1459 robotników), Towarzystwo Akcyjne Przemysłu Włóknistego (dawniej Peltzer i Synowie – 1870), Przędzalnia Wełny „Motte, Meillassoux et Caulliez” (1853), Huta „Częstochowa” (1841), Farbiarnia Przędzy Bawełnianej W. Brass i Synowie (148), Tow. Akc. Fabryki Kapelu-

² F. Sobalski, *Przemysł częstochowski (1882–1914)*, red. E. Sadowska, Częstochowa 2009, s. 196.

szy (257), Odlewnia i Emaliernia Besser i Sp. (113), Odlewnia i Emaliernia „Wulkan” (441), Fabryka Igieł i Sztalug Parasolowych M. Henig i Sp. (148), Fabryka Zapalek Gehlig i Huch (później Tow. Akc. „W.A. Łapszyn” – 257), Fabryka Papieru A. Ginsberg i Kohn (217), Tow. Akc. Częstochowskiej Fabryki Papierów Kolorowych i Tapet (213), Drukarnia W. Kohn i Oderfeld (143), Tow. Akc. Częstochowskiej Fabryki Guzików (dawniej J. i S. Grosman – 255), Fabryka WYROBÓW Celuloidowych S. Weinberg (256), Fabryka Harmonijek Ustnych i Zabawek A. Hamburger i Sp. (120) i Browar K. Szwede (109).

Przemysł częstochowski był dość specyficzny i nowoczesny. Do końca XIX w. Częstochowa była jedynym większym ośrodkiem przemysłu jutowego w Królestwie Polskim. Pochłaniała 97% całego importu juty jako surowca. W Częstochowie, jak już wspomniano, istniały 3 przedsiębiorstwa (Zakład Jutowy „La Czenstochovienne”, „Stradom” i „Warta”) produkujące głównie worki i płótno jutowe. Pierwszymi w kraju były Fabryka Igieł M. Heniga i Sp. oraz Fabryka Guzików J. i S. Grosmanów (produkcja z importowanego orzecha kokosowego).

Dokonywał się jednocześnie w częstochowskim przemyśle proces koncentracji i centralizacji kapitałów, czego wyrazem było tworzenie spółek akcyjnych. Do 1912 r. w przemyśle Częstochowy powstało 11 tego typu spółek³.

Wybuch wojny w 1914 r. spowodował unieruchomienie większych przedsiębiorstw przemysłowych w częstochowskim ośrodku. Brakowało podstawowych surowców i materiałów do produkcji. Były one bowiem w większości z importu. Odcięty został rosyjski rynek zbytu. W zakładach były prowadzone przez okupantów rekwizycje urządzeń.

Po stratach wojennych przemysł częstochowski odbudowywał się stopniowo. Jako pierwsza została uruchomiona w 1919 r. fabryka „Stradom”, w następnym roku rozpoczęła produkcję „Warta”, a jeszcze rok później – Tow. Akc. Przemysłu Włóknistego Franc. SA. W 1920 r. przemysł okręgu częstochowskiego (obejmującego miasto Częstochowę, powiat częstochowski i do ok. 1930 r. także powiat włoszczowski) zatrudniał ogółem ok. 8 tys. pracowników, w 1923 r. 17,5 tys., w 1928 r. 37,2 tys., w 1932 r. 20 tys. i w 1935 r. 25,4 tys. W przemyśle samej Częstochowy według stanu na 1939 r. było zatrudnionych ponad 19 tys. pracowników.

Podczas wielkiego kryzysu gospodarczego, poczynając od 1929 r. do 1932 r., który stanowił dno kryzysu, w przemyśle okręgu częstochowskiego nastąpił spadek zatrudnienia o 46,1%.

W wielu przedsiębiorstwach stosowano ograniczenie tygodniowego czasu pracy. Na przykład w przemyśle włókienniczym w kwietniu 1932 r. większość robotników pracowała przez 3 dni w tygodniu. Dopiero od 1933 r. przemysł Częstochowy i powiatu zaczął wychodzić z kryzysu.

Według stanu na kwiecień 1939 r. w Częstochowie były 183 zakłady przemysłowe, w tym 23 zatrudniające powyżej 100 osób: Towarzystwo Przędzalni-

³ Tamże, s. 197.

cze „La Czenstochovienne” (3438 pracowników), „Union Textile” Przędzalnia Wełny Czesankowej (2180), Tow. Akc. Przemysłu Włóknistego Francuska S.A. (1380), Częstochowskie Zakłady Wyróbów Włókiennych „Stradom” (2603), Przędzalnia i Tkalnia Juty „Warta” (1199), Fabryka Wyróbów Lnianych „Le-wlen” (131), Modrzejów – Hantke Zjednoczone Zakłady Górniczo-Hutnicze Hu-ta Częstochowa (1080), Częstochowskie Fabryki Odlewów i Emalierni „Meta-lurgia” (400), Fabryka Okuć Budowlanych Horowicz i Sp. (198), Fabryka Wóz-ków Dziecięcych i Łyżew Kongrecki i Sp. (186), Fabryka Wózków Dziecięcych i Łyżew Kinderman (128), Odlewnia Stali i Wyróbów Kuto-Lanych „Wulkan” (152), Fabryka Igieł i Wyróbów Metalowych S.A. (179), Fabryka Noży i Noży-czek N. Działoszyński (125), Polskie Zakłady Przemysłu Stalowego „Enro” (126), Fabryka Wyróbów Metalowych I. Altman (309), Częstochowskie Zakłady Ceramiczne S.B. Helman i Sp. (218), Huta Szkła „Stradom” (260), Sp. Akc. Eksploatacji Państwowego Monopolu Zapalczanego (Fabryka Zapalek – 189), Fabryka Wyróbów Metalowych „Metros” (110), Tow. Akc. Częstochowskiej Fa-bryki Guzików dawniej J. i S. Grosman (222), Fabryka Papieru i Młyn Spółka Ko-mandytowa (227), Towarzystwo Elektryczne Okręgu Częstochowskiego (182).

Przemysł częstochowski po wielkim kryzysie nie osiągnął już poziomu za-trudnienia z 1928 r. Jednak do 1939 r. osiągnął stan zatrudnienia sprzed I wojny światowej. W okresie międzywojnia w przemyśle częstochowskim nastąpiło z jednej strony prawie podwojenie liczby zakładów, z drugiej – uległa pewnym zmianom struktura branżowa przemysłu. Powstało wiele zakładów małych (do 15 pracowników) i średnich (do 100 pracowników). W grupie przemysłu meta-lowego w częstochowskim ośrodku istniały 63 zakłady, a w przemyśle konfekcyj-no-galanteryjnym 24 zakłady, które produkowały na rynek lokalny i krajowy⁴.

Lokalizacja zakładów przemysłowych na obszarze Częstochowy odbywała się w sposób żywiołowy. Jednakże liczne zakłady, w tym największe przedsię-biorstwa przemysłu włókienniczego, lokowały się w pobliżu rzek i stacji kole-jowej. Obok tradycyjnych nazw dzielnic robotniczych, jak: Ostatni Grosz, Ra-ków i Stradom, w okresie międzywojennym w podziale miasta na dzielnice utworzono nową jednostkę (głównie ze względu na skupisko przedsiębiorstw włókienniczych) o nazwie „Fabryki”. Nazwa ta wprawdzie nie utrzymała się, ale wskazuje na znaczenie tej części obszaru miasta.

W czasie II wojny światowej przemysł Częstochowy poniósł ogromne straty; tak podczas działań wojennych, jak i w okresie okupacji niemieckiej. We wrze-sniu 1939 r. na przykład w fabryce „Częstochowiance” zostały spalone tkalnia bawełny, farbiarnia i apretura. Podczas wojny wiele przedsiębiorstw było nie-czynnych. Specyfika Częstochowy polegała głównie na tym, że istniała tu Huta „Częstochowa”. W okolicach miasta istniało kopalnictwo rud żelaza, które

⁴ Archiwum Państwowe w Częstochowie, Starostwo Grodzkie Częstochowskie 256; por. F. So-balski, *Z badań nad zatrudnieniem robotników przemysłowych Częstochowy w okresie między-wojennym 1918–1939*, red. R. Szwed. W. Palus, Częstochowa 1997, s. 270–279.

w okresie okupacji było rozbudowywane. Okoliczności te sprawiły, że Częstochowa w tym czasie stawała się swego rodzaju ośrodkiem przemysłu zbrojeniowego.

Już w końcu 1939 r. niemiecka firma „Hasag” (Hugo Schneider A.G.) z Lipska przejęła kontrolę nad częstochowską hutą. Rudę żelaza dla Huty „Częstochowa” dostarczały kopalnie rudy żelaznej okręgu częstochowskiego. We wrześniu 1939 r. właścicielami wspomnianych kopalń rudy żelaznej były 3 firmy: 1. „Modrzejów-Hantke” S.A., Sosnowiec – 5 kopalń, 2. „Wspólnota Interesów” S.A., Katowice – 5 kopalń, 3. „Huta Bankowa” S.A., Dąbrowa Górnicza – dysponowała 10 kopalniami. Ponadto byli drobni właściciele pól górniczych. W 1942 r. po wielu reorganizacjach zarządu kopalń rud żelaza strukturę tę określono nazwą Górnośląskie Kopalnie Rud Żelaza (Katowice). Zarząd Górniczy Częstochowa (Oberschlesische Erzgruben G.m.b.H. Bergverwaltung Tschenstochau). Rok później utworzono 2 oddziały (rejon): Oddział I z siedzibą w Konopiskach i Oddział II – w Borku. Jednocześnie wspomniany „Zarząd Górniczy Częstochowa” przeniesiony został do Poraja.

W granicach rejonów I i II w 1940 r. funkcjonowało 19 kopalń. W kolejnych latach okupacji dla zwiększenia wydobywania rudy w tych rejonach uruchomiono 7 dalszych kopalń. Były to kopalnie rudy żelaznej: „Aleksander IV” (Sobuczyna), „Karol” (Dźbów), „Paweł V” (Gnaszyn Górny), „Żarki II” (Ostrów), „Rudolf. Tad I” (Huta Stara), „Teodor Niwy” (Osiny) i „Józef” (Jastrząb)⁵.

Począwszy od 1942 r. w przemyśle zbrojeniowym w Częstochowie pracowało przypuszczalnie około 6 tys. osób, choć stan ten ulegał zmianom. Koncern „Hasag” obejmował 3 zakłady przemysłowe, a mianowicie: Hutę „Częstochowa”, Przędzalnię i Tkalnię Juty „Warta” i od sierpnia 1942 r. – Tow. Akc. Przemysłu Włóknistego (dawniej „Peltzer et Fils”), które zostały odpowiednio przystosowane do produkcji wojskowej.

Już od 1941 r. znaczna część produktów hutniczych Huty „Częstochowa” była przeznaczona na cele zbrojeniowe. Były to głównie wyroby walcowane. Prawdopodobnie produkowano wtedy między innymi drut kołczasty do okopów. W styczniu 1944 r. huta zatrudniała 3325 pracowników. Produkcja obejmowała łuski do naboju oraz skorupy granatów, szyny, gwoździe. Zdecydowana większość produkcji huty szła wtedy na potrzeby wojska.

Warto w tym miejscu dla porównania podać, że Huta „Częstochowa” w 1939 r., jak już wcześniej wspomniano, zatrudniała 1080 robotników. A zatem w okresie wojny stan jej zatrudnienia zwiększył się ponad trzykrotnie.

W „Hasagu” (zakład – Przędzalnia i Tkalnia Juty „Warta”) w 1942 r. było zatrudnionych 3185 pracowników. Większość stanowili tu pracownicy narodowości żydowskiej. W tym zakładzie wyrabiano łuski i skorupy granatów.

W 1939 r. istniejące w Częstochowie (ul. Przemysłowa 4) Zakłady „Enro”, jak już stwierdzono, zatrudniały 126 robotników. Podczas wojny zakłady te

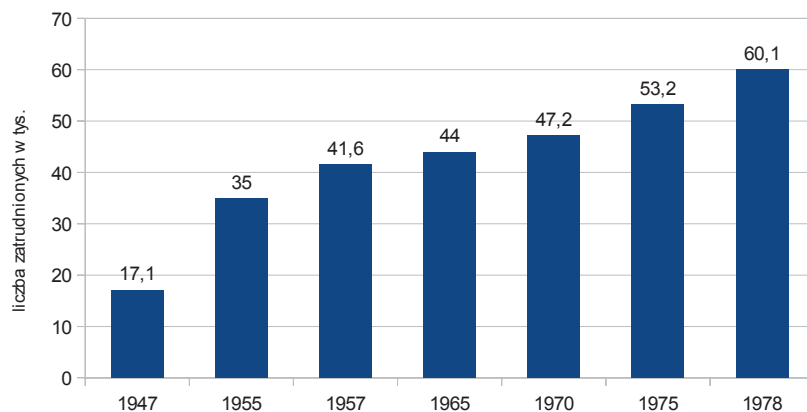
⁵ Archiwum Urzędu Miasta Częstochowy.

zwiększyły zatrudnienie do 426 osób. A zatem ponad trzykrotnie, tzn. tak jak częstochowska huta. W Zakładach „Enro” w czasie wojny produkowano skorupy pocisków artyleryjskich⁶.

W fabryce „La Czenstochovienne” na początku wojny po wyczerpaniu zapasów surowcowych zwalniano pracowników. Ich liczba została obniżona z 1439 w grudniu 1939 r. do 446 w kwietniu 1940 r. W tej sytuacji fabryka „La Czenstochovienne” zmieniła profil produkcji dawnego Zakładu Jutowego; z wyrobów jutowych przeszła na „przerób papieru przędzalnego”. Natomiast w 1943 r. przeprofilowany został dawny Zakład Bawełniany na „przerób sztucznej wełny”. W tym samym roku uruchomiono także nowy „dział wytwórczości w postaci kotonizacji odpadów lnu”. Na skutek tych zmian w 1944 r. stan zatrudnienia w fabryce osiągnął liczbę 2406 osób i z pewnymi wahaniami utrzymał się do końca okupacji.

Przemysł częstochowski, pomimo ogromnych zniszczeń, po II wojnie światowej został stosunkowo szybko odbudowany i rozbudowany. W 1946 r. przemysł został przejęty na własność państwa. Obok wielkich zakładów po kilku latach w Częstochowie przejęto pod przymusowy zarząd państwowy również mniejsze, a nawet drobne zakłady przemysłowe. W ten sposób na bazie tych ostatnich powstała większość zakładów przemysłu terenowego (tzn. zarządzanego przez władze lokalne i wojewódzkie) i spółdzielni pracy, które z biegiem czasu rozbudowywały się, zatrudniając niekiedy po kilkuset pracowników.

Na dynamikę rozwoju przemysłu Częstochowy po II wojnie światowej wskazuje wzrost jego produkcji i zatrudnienia. W 1947 r. przemysł częstochowski zatrudniał 17,1 tys. pracowników, w 1955 r. – 35 tys., w 1957 r. – 41,6 tys., w 1965 r. – 44 tys., w 1970 r. – 47,2 tys., w 1975 r. – 53,2 tys., i w 1978 r. – 60,1 tys. pracowników.

Ryc. 2. Dynamika zatrudnienia w przemyśle częstochowskim (1947–1978)

⁶ P. Matusak, *Ruch oporu w przemyśle wojennym okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939–1945*, Warszawa 1983, s. 180, 260, 261.

Globalna wartość produkcji przemysłu Częstochowy w latach 1955–1978 wzrosła z około 3 mld do 34,4 mld zł, tj. ponad 11-krotnie. Natomiast zatrudnienie zwiększyło się w tym czasie z 35 tys. do 60,1 tys. osób, a więc o 71,1%. W 1978 r. częstochowski przemysł wytwarzał 1,7% produkcji krajowej, a jego udział w ogólnym zatrudnieniu wynosił 1,3%. W następnych latach zatrudnienie w przemyśle Częstochowy wykazywało tendencje spadkowe. W 1979 r. pracowało 58,5 tys., a w 1986 r. 51 tys. robotników.

Początki rozbudowy częstochowskiego przemysłu sięgają do 1949 r., gdy Prezydium Rządu zatwierdziło perspektywiczny plan rozbudowy miasta Częstochowy, a w nim między innymi program rozwoju Huty „Częstochowa”. Wspomniana huta miała stać się drugą co do wielkości w kraju – po Hucie im. Lenina (obecnie Huta im. Tadeusza Sendzimira, Nowa Huta).

Na podstawie zarządzenia Ministra Przemysłu Ciężkiego z 22 maja 1950 r. częstochowska huta otrzymała nazwę: „Huta Częstochowa – przedsiębiorstwo państwowe wyodrębnione z siedzibą w Częstochowie”. Dwa lata później hucie nadano imię Bolesława Bieruta. Decyzja o rozbudowie częstochowskiej huty miała ogromne znaczenie dla rozwoju przemysłu górniczo-hutniczego w całym regionie częstochowskim. Częstochowska huta i kopalnictwo rud żelaza okręgu częstochowsko-kłobuckiego w połowie lat siedemdziesiątych XX w. generowały zatrudnienie dla blisko 30 tys. mieszkańców nie tylko Częstochowy, ale przede wszystkim okolicznych miejscowości. Do pracy w Hucie im. B. Bieruta i kopalniach rudy dowożono pracowników⁷.

Fot. 1. ISD Huta „Częstochowa”, Huta „Guardian Częstochowa”

⁷ Archiwum Urzędu Miasta Częstochowy.

Już na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. w ramach rozbudowy i modernizacji Huty Raków wybudowano stalownię i walcownię rur bez szwów. W latach 1950–1962 wybudowany został od podstaw nowy zakład produkcyjny Huty im. B. Bieruta w rejonie Mirowa, obejmujący między innymi siłownię, koksownię i wydział konstrukcji stalowych. Następnie w latach 1970–1973 w Zakładzie Mirów rozbudowano koksownię i wybudowana została nowoczesna walcownia blach grubych o zdolności produkcyjnej 700 tys. ton blach rocznie. Docelowo zdolność produkcyjna walcowni miała być zwiększona do 1400 tys. ton w skali rocznej. Wartość produkcji huty stanowiła 40% ogólnej wartości produkcji częstochowskiego przemysłu. Natomiast udział tego przedsiębiorstwa w ogólnym zatrudnieniu ośrodka wynosił 22,2%, a zatem niemal co czwarty pracownik był zatrudniony w hucie.

Fot. 2. Teren dawnej koksowni ISD Huty „Częstochowa”

Przemysł włókienniczy w Częstochowie zatrudniał ogółem 16,9 tys. pracowników, a wartość jego wyrobów wyniosła 9 mld zł. Częstochowskie Zakłady Bawełniane im. Z. Modzelewskiego (późniejsza Ceba) uruchomiły produkcję tkaniny poszukiwanej na rynku, nazwanej „teksasem ścieralnym”. Zdolność produkcyjna zakładów dotycząca tego wyrobu wynosiła 5 mln m.b. rocznie.

W poszczególnych gałęziach przemysłu wybudowano wiele nowych zakładów, jak: Zakłady Materiałów Ogniotrwałych – w dzielnicy Mirów, Zakład Elementów Żużłobetonowych, wykorzystujący żużel wielkopiecowy z Huty im. B. Bieruta. W dzielnicy Tysiąclecia wybudowano Częstochowską Fabrykę Pras

Automatycznych „Wykromet”, Zakład Fabryki Samochodów Małolitrażowych „Polmo”, Fabrykę Pomocy Naukowych, Fabrykę Artykułów Muzycznych „Melodia”, a także Zakłady Zabawkarskie. W dzielnicy Bór powstały dwa obiekty: jeden dla Zakładów Mięsnych, drugi dla Chłodni Składowej.

Rozbudowano i zmodernizowano zakład pod nazwą Częstochowskie Huty Szkła w Wyczerpach Dolnych, Odlewnię Żeliwa „Metalplast” przy ulicy Tartakowej, Zakłady Elementów Wyposażenia Budownictwa „Metalplast – Częstochowa” przy ulicy Krótkiej, Częstochowskie Zakłady Przemysłu Zapalczanego, Częstochowskie Zakłady Graficzne, Zakłady Artykułów Technicznych i Galanteryjnych „Polgal”, Częstochowskie Zakłady Materiałów Biurowych, Zakłady Konfekcji Technicznej „Polnam” oraz Zakład Budowy Maszyn w Częstochowie przy ul. Żyznej. Zakład ten powstał na bazie dawnych Zakładów Górniczo-Hutniczych „Sabinów”, gdy uległo likwidacji kopalnictwo rud żelaza, zatrudniające w okręgu częstochowsko-kłobuckim około 14 tys. pracowników.

Nowe obiekty produkcyjne otrzymała częstochowska spółdzielczość, takie jak: Spółdzielnia Mleczarska, Spółdzielnia Pracy „Odzież”, Spółdzielnia Pracy „Dzianilana”, a także Spółdzielnie Inwalidzkie: „Częstochowianka”, „Renoma”, „Anka”, „Nowe Życie”.

Po roku 1945 w przemyśle Częstochowy dokonywał się proces koncentracji produkcji w wielkich zakładach. Nowym zjawiskiem było łączenie istniejących mniejszych zakładów o podobnym profilu produkcji w jedno przedsiębiorstwo. W taki sposób powstały na przykład zakłady „Domgos” i „Polnam”. Będąca największym zakładem przemysłowym w Częstochowie Huta im. B. Bieruta w latach siedemdziesiątych zatrudniała ponad 13 tys. pracowników. Do stosunkowo dużych należały również przedsiębiorstwa (stan na 1975 rok): Częstochowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Z. Modzelewskiego „Ceba” (3958 pracowników), Przędzalnia Czesankowa „Wełnopol” (3320), Przędzalnia Czesankowa im. M. Koszutskiej „Elanex” (3098), Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Stradom” (3101), Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Warta” (1960), Kombinat Budowy Maszyn „Częstochowa” Zakład Budowy Maszyn w Częstochowie (1898), Zakład Elementów Wyposażenia Budownictwa „Metalplast – Częstochowa” (1580), Odlewnia Żeliwa „Metalplast” (541), Częstochowskie Zakłady Metalowe „Domgos” (844), Częstochowskie Zakłady Materiałów Biurowych (949), Zakłady Konfekcji Technicznej „Polnam” (765), Częstochowskie Huty Szkła (607), Częstochowskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych (1045), Fabryka Pomocy Naukowych (401), Częstochowska Fabryka Artykułów Muzycznych „Melodia” (482), Częstochowskie Zakłady Zabawkarskie (440), Zakłady Artykułów Technicznych i Galanteryjnych „Polgal” (396), Częstochowskie Zakłady Graficzne (256), Katowickie Fabryki Mebli – Fabryka Mebli (372), Spółdzielnia Pracy „Postęp” (1060), Spółdzielnia Inwalidzka „Częstochowianka” (1228), Spółdzielnia Inwalidów „Nowe Życie” (554), Spółdzielnia Pracy „Dzianilana” (651), Spółdzielnia Pracy Poligraficzno-Wy-

dawnicza „Udziałowa” (254), Wytwórnia Sprzętu Medycznego Spółdzielnia Pracy (254) i Spółdzielnia Pracy Branży Skórzanej „Lux-gal” (191)⁸. W połowie lat siedemdziesiątych w Częstochowie zdecydowaną przewagę pod względem wartości produkcji i zatrudnienia miał przemysł hutniczo-metalowy. Na drugim miejscu lokował się przemysł włókienniczy.

Po zmianach ustrojowych w 1989 r. w Częstochowie przeprowadzono prywatyzację i restrukturyzację przedsiębiorstw państwowych. Były one prowadzone w trybie ustawy z 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych i ustawy z 20 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji. Zakłady przechodziły zmiany własnościowe. W latach 1991–1996 w województwie częstochowskim sprywatyzowano ogółem 54 przedsiębiorstwa (prywatyzacja była kontynuowana) w oparciu o wspomniane wyżej ustawy. Jednocześnie pojawiały się kapitały zagraniczne, ulegały zmianom rynki zbytu. Zakłady przemysłowe przystosowywały się do wymogów gospodarki rynkowej. Okazało się jednak, że nie wszystkie mogły sprostać tym wymogom.

Fot. 3. Budynek Cz Z P B „Ceba”

W wyniku prowadzonych działań prywatyzacyjnych państwowych zakładów przemysłowych ogłoszono upadłości: CzZPB „Ceba”, Przędzalni Czesankowej „Elanex”, Przędzalni Czesankowej „Wełnopol”, CzZPLn. „Warta”, „Polnamu”, „Domgosu” i wielu innych. Likwidowane miejsca pracy w dużych przedsiębiorstwach zostały w znacznej mierze zastąpione miejscami w licznie powstających małych i średnich zakładach. Na miejscu „Ceby” powstała firma „Polontex” S.A. W obiekcie po „Wełnopolu” rozwija się firma „Limar” Sp. z o.o. Pomieszczenia „Warty” zamieniono na hale targowe, hurtownie i drobne punkty sprzedaży, w których znalazło zatrudnienie kilkaset osób.

⁸ Tamże.

Fot. 4. Teren firmy „Polontex” S.A.

Fot. 5. Hale fabryczne Przędzalni Czesankowej „Elanex

W końcu 2008 r. w Częstochowie było ogółem 25 507 podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, w tym 2025 spółek prawa handlowego i 375 takich spółek z kapitałem zagranicznym. Podmioty gospodarcze sektora publicznego stanowiły 2,2%, a podmioty sektora prywatnego 97,8%. Przedsiębiorstwa przemysłowe i budowlane (powyżej 9 osób) zatrudniały łącznie 33,2 tys. pracowników, co stanowiło 43,3% ogółu pracujących w mieście⁹.

⁹ Ustawa z dnia 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (DzU RP, nr 41, poz. 289); Ustawa z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw

Fot. 6. Hale fabryczne „Wełnopolu”

Fot. 7. Teren Częstochowskich Zakładów Przemysłu Lniarskiego „Stradom”

państwowych (DzU RP 1996, nr 118, poz. 561). Por. E. Bitner, *Procesy prywatyzacyjne w byłym województwie częstochowskim oraz regionie*, [w:] *Region częstochowski*, red. K. Głębocki, Częstochowa 2006, s. 136–140; J. Kapsa, *Postscriptum*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 4: *Dzieje miasta i klasztoru po 1945 roku*, red. K. Kersten, Częstochowa 2007, s. 576, 579, 582.

Po 1989 r. w przemyśle częstochowskim zaznaczył się rozwój nowoczesnych działów produkcji, jak na przykład z zakresu inżynierii środowiska (wdrażanie nowoczesnych technologii grzewczych, komunalne i zakładowe oczyszczalnie ścieków, przetwarzanie odpadów); w branży elektrycznej (automatyka i sterowanie urządzeniami elektrycznymi); w branży samochodowej (akcesoria związane z bezpieczeństwem jazdy, układy hamulcowe, systemy polimeryczne, części gumowe, siedzenia samochodowe); hutnictwo szkła (opakowania szklane) i inne.

Wspomniane działy produkcji przemysłowej w Częstochowie reprezentują między innymi firmy: ISD Huta Częstochowa Sp. z o.o., Odlewnia Żeliwa „Wulkan” S.A., TRW Polska Sp. z o.o., Brembo Sp. z o.o., Guardian Częstochowa Sp. z o.o., Stolzle Częstochowa S.A., Fortum Power and Heat Polska Sp. z o.o., Wilga Sp. z o.o., Zakład Elektronicznych Urządzeń Pomiarowych „Pozyton” Sp. z o.o. Istnieje duże zainteresowanie inwestorów zagranicznych częstochowskim ośrodkiem przemysłowym.

Fot. 8. Huta „Guardian Częstochowa”

Aneks

W ciągu dziejów zakłady przemysłowe w Częstochowie przechodziły niejednokrotnie różnego rodzaju reorganizacje. Ulegały zmianom również ich nazwy. Jednocześnie powstawały nowe przedsiębiorstwa przemysłowe. Poniższy wykaz przedsiębiorstw przemysłowych według stanu na rok 1979 został sporzą-

dzony przez Urząd Miejski w Częstochowie i zatytułowany *Przemysł w XXXV-leciu*. Chodziło tu niewątpliwie o lata 1944–1979, a więc o 35-lecie przemysłu Częstochowy w PRL. W wykazie tym zostały wyszczególnione nazwy tutejszych zakładów przemysłowych oraz ich adresy. Wykaz ten z jednej strony stanowi ewidencję istniejących w tym czasie w Częstochowie przedsiębiorstw przemysłowych, z drugiej zaś – jest w jakimś sensie punktem odniesienia do wcześniej powstałych tu przedsiębiorstw. W sumie ułatwia on niewątpliwie identyfikację poszczególnych zakładów przemysłowych w ośrodku.

Po transformacji ustrojowej w 1989 r. wymienione w poniższym wykazie zakłady przemysłowe w Częstochowie (stan na rok 2010) uległy prywatyzacji i restrukturyzacji. Wiele z nich szybko upadło, zarówno należące do sektora państwowego, jak i spółdzielczego, nie były one bowiem przystosowane do gospodarki rynkowej.

Nazwa zakładu	Adres zakładu: Częstochowa, nazwa ulicy i numer
Zakład Energetyczny	Armii Krajowej (al. Zawadzkiego) 5
Huta im. B. Bieruta	Rejtana 6
Częstochowskie Zakłady Materiałów Ogniotrwałych	Legionów (Manifestu Lipcowego) 90/100
Przedsiębiorstwo Realizacji Kompletnych Obiektów Przemysłowych „Komobex”	Dekabrystów 41
Zakłady Budowy Maszyn	Żyzna 15
Zakład Biżuterii i Metaloplastyki „Agmet”	Jasnogórska 27/29
Fabryka Pras Automatycznych „Wykromet”	Rolnicza 33
Częstochowskie Zakłady Metalowe „Domgos”	Krótką 16
Fabryka Samochodów Małolitrażowych „Polmo” Zakład Nr 6	Ku Słońcu 1
Częstochowskie Zakłady Przemysłu Bawełnianego im. Z. Modzelewskiego	Bardowskiego 17
Przędzalnia Czesankowa „Elanex”	Krakowska 80
Przędzalnia Czesankowa „Wełnopol”	1. Maja 19
Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Stradom”	1. Maja 21
Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego „Warta”	Krakowska 45
Częstochowskie Zakłady Przemysłu Lniarskiego	Przejazdowa 2
Zakłady Konfekcji Technicznej „Polnam”	Garibaldiiego 3
Zakłady Artykułów Technicznych i Galanteryjnych „Polgal”	Ogrodowa (Armii Ludowej) 66
Zakłady Elementów Wyposażenia Budownictwa „Metalplast”	Krótką 28

Odlewnia Żeliwa („Metalplast”)	Tartakowa 31/33
Zakłady Montażowe Lekkiej Obudowy	wały Dwernickiego 21
Częstochowskie Huty Szkła	Warszawska 347
Katowickie Przedsiębiorstwo Ceramiki Budowlanej	Tatrzańska 3
Częstochowskie Zakłady Przemysłu Zapalczanego	Ogrodowa (Armii Ludowej) 68
Częstochowskie Zakłady Wyrobów Papierowych	Główna 68
Częstochowskie Zakłady Materiałów Biurowych	Żwirki i Wigury 12/14
Zakłady Mięsne	Rzeźnicka 2
Fabryka Pomocy Naukowych	Brzeźnicka 60 A
Częstochowskie Zakłady Graficzne	aleja NMP 52
Fabryka Artykułów Muzycznych	Dekabrystów 67
Wojewódzki Związek Spółdzielni Rolniczych	aleja NMP 51
Wojewódzka Spółdzielnia Mleczarska	Kiedrzyńska (16. Stycznia) 23
Wojewódzka Spółdzielnia Ogrodnicza	1. Maja 4
Wojewódzka Spółdzielnia Spożywców „Społem”	Wolności 83/85
Częstochowskie Zakłady Zabawkarskie	Kawia 4/14
Wytwórnia Sprzętu Medycznego	Kiedrzyńska (16. Stycznia) 23
Spółdzielnia Pracy „Lux-Gal”	Olsztyńska 51
Spółdzielnia Pracy „Postęp”	Armii Krajowej (al. Zawadzkiego) 1/3
Spółdzielnia Pracy „Udziałowa”	Mielczarskiego 1/3
Ceramiczno-Mineralna Spółdzielnia Pracy	Armii Krajowej (al. Zawadzkiego) 1/3
Spółdzielnia Pracy „Odzież”	Broniewskiego 3
Spółdzielnia Inwalidów „Anka”	Niepodległości (al. ZWM) 14
Spółdzielnia Inwalidów „Uniwersum”	Spadek 13/15
Spółdzielnia Inwalidów „Nowe Życie”	Warszawska 67
Spółdzielnia Inwalidów „Częstochowianka”	Brzeźnicka 36
Spółdzielnia Inwalidów „Renoma”	Bór 18/24
Spółdzielnia Inwalidów „Ermet”	Armii Krajowej (al. Zawadzkiego) 1/3
Zakład Meblarski im. Pałczyńskiego	Boya-Żeleńskiego 12
Spółdzielnia Pracy „Dzianilana”	Brzeźnicka 46 A
Spółdzielnia Pracy „Chemik”	Mirowska 75/79
Katowickie Fabryki Mebli	Wilsona (Konkielów) 32
Częstochowski Zakład Produkcyjny	Bieszczadzka 9/35
Polski Związek Głuchych „Mepar”	Sobieskiego 54

Galeria

Fot. 9. Częstochowa – widok z „lotu ptaka” („dawne zakłady „Ceba”, „Elanex”, „Warta”)

Fot. 10–11. Zabudowania fabryczne „Elanexu”

Fot. 12. Budynki mieszkalne „Elanexu”

Fot. 13. Budynki biurowe „Elanexu”

Fot. 14–15. Zagospodarowany teren po CZZPL „Warta”

Fot. 16. ISD Huta „Częstochowa” Zakład Stalownia

Fot. 17. Zakład „Warta” – współcześnie

foto Marek Nowak

Fot. 18. Zakład Stalownia – ISD Huta „Częstochowa”

foto Marek Nowak

Fot. 19. Tablica informacyjna ISD Huta „Częstochowa”

Bibliografia

I. Źródła

a) Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie:

Akta Miasta Częstochowy 1759–1765, 1804–1945.

Akta Starostwa Grodzkiego Częstochowskiego 1928, 1933–1939.

Akta Starostwa Powiatowego Częstochowskiego 1918, 1919–1939.

Akta Gminy Wrzosowa (Huta Stara) 1876–1954

Akta zakładów przemysłowych 1889–1945.

Archiwum Państwowe w Kielcach

Akta Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego I, 1919–1939.

Archiwum Państwowe w Łodzi

Akta Starszego Inspektoratu Fabrycznego Guberni Piotrkowskiej 1883–1914.

Archiwum Urzędu Miasta Częstochowy

Akta Władz Miejskich Częstochowy z okresu po 1945 r.

b) Źródła drukowane

Obzór pietrowskiej guberni, za 1882–1912 god, Piotrków 1883–1913.

Puś W., *Statystyka przemysłu Królestwa Polskiego w latach 1879–1913. Materiały źródłowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2013.

Sobalski F., *Przemysł częstochowski (1882–1914)*, Częstochowa 2009.

Sobalski F., *Dzieje Częstochowy i województwa częstochowskiego. Informator o materiałach w archiwach państwowych*, „Ziemia Częstochowska”, t. 20, red. A.J. Zakrzewski, Częstochowa 1992.

II. Opracowania

Braun J., *Częstochowa. Rozwój urbanistyczny i architektoniczny*, Warszawa 1959.

Franusiak K., Malarski T., Bala J., Mandrysz I., *Huta „Częstochowa” 1896–2002*, Częstochowa 2003.

Landau Z., Roszkowski W., *Polityka gospodarcza II RP i PRL*, Warszawa 1995.

Matusak P., *Ruch oporu w przemyśle wojennym okupanta hitlerowskiego na ziemiach polskich w latach 1939–1945*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1983.

Puś W., *Rozwój przemysłu w Królestwie Polskim 1870–1914*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997.

Sętowski J., *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2005.

Sobalski F., *Przemysł częstochowski (1882–1914)*, Muzeum Częstochowskie, Częstochowa 2009.

Szatkowski W., *Monografia przemysłu częstochowskiego*, Częstochowa 1914.

Złotkowski D., *Wystawa Przemysłu i Rolnictwa w Częstochowie w 1909 roku w świetle prasy polskiej*, Muzeum Częstochowskie, Częstochowa 2009.

Żydzi Częstochowianie. Współistnienie – Holokaust – Pamięć, red. J. Mizgalski, Częstochowa 2004.

III. Artykuły

Bąkowski E., *Przemysł częstochowski na tle zmian koniunktury gospodarczej w Polsce w latach 1918–1939*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej”, t. 117, „Nauki Społeczno-Ekonomiczne” 1981, nr 16.

Kapsa J., *Postscriptum*, [w:] Częstochowa. *Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 4: *Dzieje miasta i klasztoru po 1945*, red. K. Kersten, Częstochowa 2007.

Rola H., *Huta „Częstochowa” w latach 1897–1945*, „Ziemia Częstochowska”, t. 8/9, Częstochowa 1970.

Rotaub A., *Powstanie i rozwój przemysłu włókienniczego w okręgu Częstochowy na przełomie XIX i XX stulecia*, „Ziemia Częstochowska”, t. 5, Częstochowa 1965.

Sitek E., *Przemysł włókienniczy i pokrewne gałęzie przemysłu*, [w:] *Województwo częstochowskie. Szkice monograficzne o rozwoju społeczno-gospodarczym*, „Ziemia Częstochowska”, t. 12, red. M. Stańczyk, Częstochowa 1978.

Sobalski F., *Częstochowska Fabryka Zabawek w latach 1882–1945*, „Almanach Częstochowy”, red. M. Batorek, S. Chojnowski, S. Gmitruk, Częstochowa 2007.

Sobalski F., *Dzieje Częstochowskiej Papierni (do 1914 r.)*, „Przegląd Papierniczy” 1969, nr 4.

Sobalski F., *Dzieje Fabryki Igieł w Częstochowie*, [w:] *Stulecie Częstochowskiej Fabryki Igieł*, red. R. Pietrasiak, Częstochowa 1966.

Sobalski F., *Komunikat na temat rozwoju przemysłu włókienniczego w Częstochowie w XIX w.*, [w:] *Pamiętnik z Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie 9–13 września 1969 r. Referaty i dyskusje, IV, Sekcja V–X*, Warszawa 1971.

Sobalski F., *Manufaktury włókiennicze w Częstochowie i okolicy w XIX wieku*, „Ziemia Częstochowska”, t. 32, red. M. Antoniewicz, Częstochowa 2005.

Sobalski F., *Materiały dotyczące górnictwa rudy żelaznej w okręgu częstochowskim w 1945 roku*, „Rocznik Muzeum Okręgowego w Częstochowie”, t. 6, red. A. Jaśkiewicz, Częstochowa 1993.

Sobalski F., *Od rzemiosła i manufaktury do wielkiego przemysłu w Częstochowie*, [w:] *Częstochowa w czasie pierwszej wojny światowej. Historia. Język. Kultura*, red. G. Majkowski, Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, Częstochowa 2014.

Sobalski F., *Okręg włókienniczy częstochowsko-sosnowiecki*, „Rocznik Łódzki”, t. 12 (15), Łódź 1967.

- Sobalski F., *Płace robotników przemysłowych w Częstochowie na przełomie XIX i XX w.*, „Polska Klasa Robotnicza. Studia historyczne”, t. 10, red. E. Kaczyńska, Instytut Historii PAN, Warszawa 1983.
- Sobalski F., *Przemysł Częstochowy w latach 1882–1900*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska”, t. 11, Śląski Instytut Naukowy, Katowice 1971.
- Sobalski F., *Rozwój przemysłu w Częstochowie w ostatnim dwudziestolecu XIX wieku – od juty po zapalki*, „Almanach Częstochowy”, red. M. Batorek, A. Chojnowski, S. Gmitruk, Częstochowa 2007.
- Sobalski F., *Stan zdrowotny robotników i opieka lekarska w przemyśle Częstochowy na przełomie XIX i XX w.*, „Zdrowie Publiczne”, nr 11–12, Warszawa 1968.
- Sobalski F., *Stosunki ludnościowe w ostatniej ćwierci XIX w.*, „Przyszłość Demograficzna Polski. Materiały i Studia”, t. 7, Komitet Nauk Demograficznych PAN Sekcja Demografii Historycznej, Warszawa 1975.
- Sobalski F., *Tradycje przemysłu budowy maszyn w Częstochowie i regionie*, „Ziemia Częstochowska”, t. 18, red. M. Antoniewicz, Częstochowa 1996.
- Sobalski F., *Warunki mieszkaniowe i odżywianie się robotników przemysłowych Częstochowy w końcu XIX w.*, „Zdrowie Publiczne”, nr 7, Warszawa 1970.
- Sobalski F., *Wypadki przy pracy w przemyśle Częstochowy na przełomie XIX i XX w.*, „Zdrowie Publiczne”, nr 4, Warszawa 1969.
- Sobalski F., *Wzrost demograficzny i przemiany struktury społecznej*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i Klasztoru Jasnogórskiego*, t. 2: *W okresie niewoli 1793–1918*, red. R. Kołodziejczyk, Częstochowa 2005.
- Sobalski F., *Z badań nad zatrudnieniem robotników przemysłowych Częstochowy w okresie międzywojennym 1918–1939*, [w:] *Spółeczeństwo Częstochowy w latach 1918–1939*, red. R. Szwed, Częstochowa 1997.
- Sobalski F., *Z dziejów Fabryki Obić Papierowych w Częstochowie*, „Przegląd Papierniczy”, nr 5, Poznań 1964.

Krótka historia przemysłu Częstochowy XIX–XXI w.

Streszczenie

Dzieje częstochowskiego ośrodka przemysłowego omówiono w dużym skrócie, zgodnie z ogólnie przyjętym podziałem na okresy. Na przełomie XIX i XX wieku w przemyśle Częstochowy nastąpił przewrót techniczny, czyli przejście od manufaktury do fabryki, tj. do zastosowania maszyn parowych jako siły napędowej w przemyśle.

Już przed I wojną światową Częstochowa pod względem potencjału przemysłowego w Królestwie Polskim lokowała się na trzecim miejscu – po Łodzi i Warszawie. W okresie wojny (1914–1918) przemysł fabryczny w Częstochowie na skutek utraty źródeł zaopatrzenia w surowce i rosyjskiego rynku zbytu, a także rekwizycji maszyn i urządzeń przemysłowych – upadł całkowicie.

Po zakończeniu wojny i odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. przemysł częstochowski został odbudowany. Z kolei podczas II wojny światowej (1939–1945) przemysł Częstochowy poniósł ogromne straty. Wiele zakładów unieruchomiono. Już na początku okupacji kontrolę nad Hutą „Częstochowa” przejął niemiecki koncern „Hasag”. Począwszy od 1941 r., ponad po-

łowa produkcji hutniczej szła na cele wojskowe. W 1942 r. w „Hasagu” (fabryka „Warta”) produkowano części amunicji, takie jak łuski i skorupy granatów.

Po wojnie w 1946 r. przemysł został przejęty na własność państwa. Rozbudowywano i tworzone w Częstochowie wielkie zakłady przemysłowe. Oprócz Huty „Częstochowa”, do największych należały zakłady przemysłu włókienniczego: „Ceba”, „Wełnopol”, „Elanex”, „Stradom” i „Warta”.

Po transformacji ustrojowej w 1989 r. w Częstochowie, tak jak w całym kraju, przeprowadzano prywatyzację i restrukturyzację przedsiębiorstw państwowych. Nastąpiło przejście od gospodarki centralnie sterowanej do gospodarki rynkowej. Wiele zakładów przemysłowych ogłosiło upadłość. W związku z tym pojawiło się nowe zjawisko – bezrobocie. Robotnicy byli stopniowo zwalniani, otrzymywali odprawy, zasiłki itp.

Na miejsce wielkich i dużych zakładów w Częstochowie powstawały przedsiębiorstwa małe i średniej wielkości, jak na przykład firma włókiennicza „Polontex” S.A. czy firma „Limar” Sp. z o.o.

Obecnie w Częstochowie powstają niejednokrotnie nowoczesne przedsiębiorstwa i działy produkcji, których dotychczas nie było, a które mają perspektywy rozwoju. Pojawiają się również inwestorzy reprezentujący kapitał zagraniczny. Ogólnie biorąc, obserwuje się coraz większe zainteresowanie tak krajowych, jak i zagranicznych inwestorów częstochowskim ośrodkiem przemysłowym.

Słowa kluczowe: Częstochowa, przemysł, kapitał, produkcja, fabryka, zakład, kopalnia, robotnik.

The short history of the industry of Częstochowa

Summary

History of industrial center of Częstochowa was briefly discussed according to accepted division into periods. At the turn of XIX and XX century in the industry of Częstochowa technical revolution happened i.e. transition from manufactures into factories, in other words, the use of steam engines as a driving force in industry.

Before the First World War Częstochowa was placed third (after Łódź and Warsaw) in terms of industrial potential in the Kingdom of Poland. During the war (1914–1918) factory industry fell completely as a result of the loss of sources of supplies in the raw materials and the Russian market, and the requisition of machinery and industrial equipment. After the war ended and Poland regained its independence in 1918 the Częstochowa industry was rebuilt.

In turn, during the Second World War the industry of Częstochowa suffered enormous losses. Many establishments were disabled. At the beginning of the occupation, the control of the “Częstochowa” Steelworks was taken over by the German concern “Hasag”. Starting in 1941 more than half of the steelmaking industry went to military targets. In 1942 in the “Hasag” (“Warta” factory) parts of the ammunition were produced, such as grenade shells.

After the war in 1946 the industry was taken over by the state. Great industrial plants were expanded and built in Częstochowa. In addition to the “Częstochowa” Steelworks, the biggest ones were now the factories of the textile industry: “Ceba”, “Wełnopol”, “Elanex”, “Stradom” and “Warta”.

After the systemic transformation in 1989 in Częstochowa, as in the whole country privatization and restructure of state-owned enterprises was carried out. There has been a transition from a centrally controlled economy to a market economy. Many industrial plants have declared bankruptcy. As a result, there has been a new phenomenon – unemployment. Workers were gradual release, received severance pay, benefits, etc. Small and medium-sized businesses, such as the “Polontex” textile company and “Limar”, were established in the place of big and large plants in Częstochowa.

At present, in Częstochowa, modern companies and departments of production are often raised, which have not been present and which have prospects of development. There are also investors, representing foreign capital. In general, the interest of both domestic and foreign investors in the Częstochowa industrial center is growing.

Key words: Częstochowa, industry, capital, production, factory, plant, mine, worker.